

JÜRGEN KUCZYNSKI

Mégis második ipari forradalom?

A „második ipari forradalom” kifejezést, mely az automatizálással összefüggésben keletkezett, elsősorban a nyugat-német szociáldemokraták terjesztették, „a proletariátus automatizálás általi megszüntetése” elméletének kialakításával kapcsolatban.

A fogalmazást és az elméletet marxista részről visszautasították, már csak azért is, mert az automatizálás a kapitalizmus alatt sohasem terjedhet el olyan mértékben, hogy a munkásosztályt „ellenőrök és irányítók kiemelt rétegévé” változtassa. Kapitalista viszonyok között nem jöhet létre második ipari forradalom, mely az első ipari forradalom által létrehozott ipari proletariátus megszüntetéséhez vezet.

Ez a gondolatmenet azonban ne akadályozzon meg bennünket abban, hogy újból, elfogulatlanul megvizsgáljuk a termelőerők szerepét és hatását-ezúttal a jelenkori társadalomra, esetleg az ipari forradalom kérdésére vonatkozólag is.

Ipari forradalmon értjük, az eredeti megfogalmazás alapjár, Angliában az 1760-tól 1830-ig terjedő időben a termelőerők olyan döntő átalakulását, mely az összes társadalmi viszonyokat, köztük a társadalom szerkezetét is, elsősorban ipari proletariátus és burzsoázia keletkezése által módosította.

A kérdés mindenekelőtt ez: olyan mértékben fejlődtek-e a termelőerők a legutóbbi időben, volt-e oly hatásuk a társadalmi viszonyokra, hogy jogos legyen — legalább is meggondolni — a „forradalom” kifejezés használatát? Úgy gondolom, hogy a kérdésre igennel kell felelni. Az atomenergia felhasználása, vagy helyesebben és pontosabban: a vele való visszaélés megváltoztatta a kapitalista társadalom osztályviszonyait és — ezzel részben összefüggésben — módosította a világproletariátus általános irányvonalát. A következőkben ezt részletesen meg fogjuk vizsgálni.

I. A burzsoáziának az atomenergia által okozott kettészakadása

Valamennyi társadalmi rendszerben megvan az egyetértés abban, hogy milyen egy atomháború technikai-gazdasági hatása: a gazdasági élet termelő- és újratermelő ereje nagy részének, különösen az iparnak a pusztulása járna vele. Egyidejűleg le kell szögezni, hogy a monopoltörke mint az imperializmus központi ereje kész megkockáztatni egy atomháborút, először is azért, mert a háború a modern kapitalista monopólium létformájának szerves alkotórésze, másodsor pedig, mert a mindenkori „nemzeti” monopólium (az amerikai, az angol, a nyugat-német stb.) ellentétben a „normális” polgári vállalkozással,

olyannyira kozmopolita, a föld tőkés gazdálkodású részén a legkülönbözőbb vállalatok révén annyira „otthonos”, hogy számítása szerint elegendő mennyiségű gyárral, bányával stb. élhet túl minden atomháborút. Ha pl. az USA monopoltőkéjének nagy része az Egyesült Államokban elpusztulna, számíthat „saját üzemeire” Latin-Amerikában és egyebütt.

Ezzel azonban a burzsoáziának mint osztálynak a monopolprofit által máris megbontott alapvető érdekessége nyíltan széthasad.

Ha egy ország kapitalistáinak túlnyomó többségét egy háború nem csupán ideiglenesen akadályozza a tőke bővített újratermelésében és nem számíthat egy fokozottan bővített újratermelésre a „háború győzelmes befejezése” után, hanem biztos lehet abban, hogy a háború, bárhogy fejeződjék is be, tőkét teljesen és végérvényesen tönkre teszi;

és ha a kapitalisták elenyésző kisebbsége, azaz a monopoltőke, mégis megkockáztat egy háborút:

akkor hatalmas szakadék keletkezik — objektíve, a termelési viszonyokban! — a kapitalisták osztályán, a burzsoázián belül, akkor egy rendkívül jelentős változás jön létre az osztályviszonyokban.

Hamis az az elképzelés, hogy az atomenergia alkalmazása csupán a háború romboló erejének további fokozása. Itt hirtelen minőségi változás jött létre, igen nagy társadalmi következményekkel. A termelő, ill. romboló erőknek ez a gyors kifejlődése nem hozott ugyan létre új osztályokat, mint 200 évvel ezelőtt az ipari proletariátust és az ipari burzsoáziát, de előidézte egy régi osztály, a burzsoázia hasadását, két csoportba osztotta a kapitalistákat, akiknek a „háború vagy béke” kérdésében profitérdekeik szerint ellentétes válaszokhoz kell jutniuk.

Hasznos, ha ezt a jelentékeny történelmi folyamatot egy másikkal hasonlítjuk össze, azzal, amely az előző társadalmat rombolta szét. A feudalizmus végéről Engels a következőket írta: „Mielőtt az új fegyverek szétrombolták a lovagvárat, a pénz már aláásta őket; a lőpor úgyszólván ítéletvégrehajtó volt a pénz szolgálatában. A pénz volt a polgárság nagy politikai simító gyaluja.”¹

Természetes, hogy a világproletariátus küzdelmei és győzelmei már jóval az atomfegyverek keletkezése előtt aláásták a mai burzsoázia helyzetét, és az atomerő, mely a monopoltőke kezében a legnagyobb rombolóerő lett, a lőporhoz hasonlóan nem egyéb ítéletvégrehajtónál. Mégis nagy különbségek vannak a lőpor és az atomerő között.

A lőpor nánt a pénz ítéletvégrehajtója egy új, haladó társadalmi rend bevezetését segítette elő. Az atomerő azonban inkább annak az emberiségnek a történetében ítéletvégrehajtó, amely eltúrte, hogy a már félszázad óta a történelem által halálra ítélt monopoltőke hatalmon maradhasson, egészen addig, amíg méhében olyan termelőerők nem fejlődtek ki, amelyek jellegükben fogva egy új: szocialista társadalmi rendhez tartoznak, a régi uralkodó monopolisták kezében azonban romboló erők formájában az egész emberiség fenyegetőivé váltak. Ez a modern ítéletvégrehajtó, társadalmi különbségekre való tekintet nélkül, az egész emberiséghez fordul, a monopoltőke elenyészően kis rétegének kivételével az egész emberiséget szólítja fel az őt fenyegető legnagyobb szerencsétlenség elhárítására az ultrareakció elleni harcban. A lovagvárok lakói nem

¹ F. Engels: Über den Verfall des Feudalismus und das Aufkommen der Bourgeoisie. Berlin. 1947. 5. l.

a pusztulásra ítélt osztály döntő rétegét alkották, a monopoltőke viszont döntő, alapvető rétege a kapitalizmus halálra ítélt rendszerének. Ezért lesz az atomerő ítéletvégrehajtó; éppen azért, hogy nem romboló erőként használjuk fel, noha különböző társadalmi rendszerek képviselőihez fordul, az egész emberiség társadalmi haladásában lesz rendkívül nagy jelentőségű erő.

II. A kommunista világmozgalom irányvonalához. — Állásfoglalás a nem monopolista burzsoáziával szemben a békeharcban

Ebből a történelmi fejlődésből két jelentékeny változás adódik a kommunista világmozgalom irányvonalában.

Az egyik a burzsoáziával szemben tanúsított magatartásra vonatkozik.

A „Kommunista Kiáltvány”-ban Marx és Engels a következőket írta: „Németországban a kommunista párt, mihelyt a burzsoázia forradalmi módon lép fel, együtt küzd a burzsoáziával az abszolút monarchia, a feudális földtulajdon és a kispolgáriság ellen.

De nem mulaszt el egyetlen pillanatot sem, hogy a munkásokban mennél világosabban tudatosítsa a burzsoázia és a proletariátus közötti kibékíthetetlen ellentétet, hogy így a német munkások azokat a társadalmi és politikai feltételeket, amelyeket a burzsoáziának uralmával meg kell teremtenie, azonnal mint megannyi fegyvert a burzsoázia ellen fordíthassák, hogy a németországi reakciós osztályok megdöntése után nyomban meginduljon a harc maga a burzsoázia ellen.”

A „kommün” óta elmúlt az az idő, amelyben a polgárság egyes rétegei a haladó kapitalista országokban még forradalmian léphetnek fel.

Ma azonban a haladó kapitalista országokban a burzsoázia egyes csoportjai is felléphetnek (és objektíve fel is kell lépniük), ha természetesen nem is forradalmian, a társadalmi rend megbuktatását célozva, hanem olyan értelemben utasítva vissza és ezáltal támadva a társadalmi viszonyokat, hogy saját tőkés érdekükben fordulnak szembe a monopólium számára döntően fontos háborús érdekeltiségekkel és ezáltal részt vesznek a dolgozók harcában, mely az imperialista háborús uszítók megfékezését célozza.

Világos tehát, hogy a kommunista világmozgalom taktikája és stratégiája számol a burzsoázia nagy része helyzetének objektív átalakulásával.

Ha mostanáig a burzsoáziában lefolyó vitákat és küzdelmeket az osztályharc közvetett tartalékeként szemléltük, akkor a nem monopolista burzsoázia objektív termelőviszonyokon alapuló állásfoglalása a monopólium atomháborús fenyegetésével szemben nem közvetett tartalék, hanem a békeharcban szövetségessé teszi a nem monopolista burzsoáziát, mely nem tehet mást, mint a proletariátus hegenióriája alatt fellépni a béke megóvása érdekében.

Természetesen, mint azt Marx 1848-ban tette, egy percig sem mulasztjuk el „lehetőleg világosan a munkásság tudtára adni a burzsoázia és a proletariátus közötti kibékíthetetlen ellentétet”. Hiszen a burzsoázia mint tőkés, mint az egyéni javak magántulajdonosa továbbra is kizsákmányolja a proletariátust, és ezért ellensége.

Azonban, amint a nem monopolista burzsoázia akár érdekből, akár félelemből, vagy humánus okokból fellép a háború ellen, és követeli az atomfegyverek betiltását, akkor közösen küzdünk a burzsoáziával az imperializmus alapvető rétege, a monopoltőke ellen.

Ilyen helyzetre vonatkozólag nem találunk Leninnél idézhető utalást. De ki az, aki ezt a problémát Marx, Engels és Lenin szellemében végiggondolva, nem ismeri fel, hogy a kommunista pártok vezetői, akik ma a burzsoáziát felszólítják arra, hogy saját érdekében csatlakozzék a dolgozóknak az atomfegyverek használata és gyártása elleni harcához, valóban Marx és Lenin szellemében gondolkodnak és cselekednek! Ki az, aki nem állapítaná meg harci kedvvel eltelve, hogy Marx, Engels és Lenin tanainak a SzKP vezetése alatt kidolgozott s az új, az elavult múlthoz képest megváltozott viszonyokra átvitt alkalmazása gyorsan közelebb visz bennünket az imperializmus elleni győzelemhez!

III. A kommunista világmozgalom irányvonalához. — Állásfoglalás a háborúval szemben

Még egy fontos változást kell megvizsgálnunk a proletariátus irányvonalában: állásfoglalásunkat a háborúval szemben.

Ez a mi állásfoglalásunk soha, egészen a mai napig nem változott meg és nem is fog megváltozni, amennyiben mindig a proletariátus forradalmi érdekeit szolgálta és fogja szolgálni.

Ezeken a megingathatatlan alapokon azonban a társadalom változásaival együtt természetesen állásfoglalásunk is változásokon ment keresztül, és meg is kellett változnia a változó körülményekkel.

Amikor Kautsky és Plehanov az első háború folyamán hivatkoztak Marx és Engels nyilatkozataira, hogy igazolják saját sovíniszta, áruló magatartásukat, Lenin így válaszolt nekik: „A Marxra és Engelsre történt hazug utalások ütőkártyául szolgálnak a szociálsóvinizmus eme két vezérének bizonyítási eljárásában. Plehanov emlékeztet Poroszország 1813-as nemzeti háborújára és az 1870-es németországiára. Kautsky tudálékos képpel bizonygatja, hogy Marxnak döntenie kellett abban a kérdésben, hogy kinek az oldalán, azaz melyik burzsoáziának az oldalán lett volna az 1854—55, 1859, 1870—71-es háborúkban leginkább kívánatos a győzelem, és hogy a marxistáknak az 1876—77-es és 1879-es háborúkban is el kellett döntenüök ezt a kérdést. A szofisták módszere régtől fogva abban állt, hogy olyan példákat választottak, amelyek bebizonyíthatóan elvben más fajtájú esetekre vonatkoztak. A korábbi háborúk, melyekre utalnak, csupán a burzsoázia többéves nemzeti mozgalmainak s az idegen nemzeti elnyomás és az abszolutizmus elleni (török, orosz) mozgalmak „politikájának folytatásai” voltak. Más kérdés, mint pl. az, hogy melyik burzsoázia győzelme kívánatosabb; akkor nem is létezhetett, a marxisták az e fajta háborúk viselésére a népeket eleve felszólíthatták és amellet szíthatták a nemzeti gyűlölködést is, mint ahogy Marx 1848-ban és később is buzdított az Oroszország elleni háborúra, és Engels szította a németek nemzeti gyűlöletét elnyomóik: III. Napoleon és az orosz cár ellen. A feudalizmus és abszolutizmus elleni küzdelem, azaz a bilincseiből kitörő burzsoázia „politikájának folytatását” nem lehet összehasonlítani a végelgyengülésben szenvedő, azaz imperialista, azaz reakciós burzsoázia „politikájának folytatásával”, amely kifosztotta az egész világot és a hűbérurakkal szövetségben elnyomja a proletariátust. Egy ilyen összehasonlítás teljesen elhibázott lenne. Ez éppen olyan, mintha Robespierret, Garibaldit és Seljabovot mint a „burzsoázia képviselőit” összehasonlítanánk Millerand-nal, Salandrával és Gueskovval mint a „burzsoázia képviselőivel”².

² W. I. Lenin: Werke. 21. köt. Berlin. 1960. 214. l.

Teljes joggal utalt Lenin az első világháborúban arra, hogy a kapitalista viszonyok keretében olyan döntő módon megváltozott a helyzet, hogy a forradalmi világmozgalom érdekeivel éles ellentétben áll, ha az imperialisták egyik vagy másik oldalára szegődnének, amint azt Marxnak és Engelsnek meg kellett tenniük, amikor feltették a kérdést, hogy „melyik burzsoáziának a győzelme a kívánatosabb?” Ez a kérdés a XIX. századnak Lenin által olyan világosan jellemzett viszonyai között nemcsak lehetséges volt, de más kérdésfeltevés nem is jöhetett szóba. Az imperializmus stádiumában azonban nem merülhetett fel ilyen kérdésfeltevés a háborúval kapcsolatban. Csak egy, mégpedig egészen másfajta kérdés jöhetett szóba: hogyan buktatjuk meg belső ellenségünket? milyen módon alakíthatjuk át a mindkét oldalon folyó imperialista, igazságtalan háborút forradalmi polgárháborúvá?

Ugyanott, az imént idézett helyen, Lenin folytatólag megjegyzi: „Ha pl. a szocializmus 1920-ban Amerikában vagy Európában győzne és akkor — tegyük fel — Japán és Kína Bismarckjaikat — hacsak diplomáciai úton is — mozgósítanák ellenünk, akkor mi forradalmi támadó háborút javasolnánk ellenük.”³

Mi ma nem így járnánk el. Forradalmi támadó háború egy ellenforradalmi diplomáciai agresszió miatt ma ellentmond a kommunista világmozgalom vezérelvenek, sőt ma a kommunista világmozgalom általános irányelve teljesen kizárja a forradalmi támadó háborút.

És pedig azért, mert az a háború, mely akkor Lenin szeméi előtt lebegett, nem egy gyarmat nemzeti felszabadító háborúja volt, amelyet ma a szocialista tábor természetesen messzemenően támogat, hanem egy világháború (jelenleg egy atomvilágháború), és ez elpusztítaná annak az emberiségrek nagy részét, melynek érdekében javasolták Marx, Engels és Lenin bizonyos körülmények között a forradalmi háború viselését.

Mi kommunisták sohasem tartottuk az egyén életét a legfőbb jónak. Mindig küzdöttünk az osztály- és hazaárulók „inkább rabszolga mint halott” jelszava ellen. Ezért nem leszünk sohasem pacifisták, akik minden körülmények között elutasítják a háborút. Egy szocialista ország megtámadása halálos visszavágást kell hogy kiváltson és vált ki a kapitalizmus ellen.

Ugyanakkor a megváltozott viszonyok alapján visszautasítjuk a forradalmi támadó háború Marx, Engels és Lenin által történelmileg jogos pártolását, amely, mint Lenin példája mutatja, természetesen sohasem azonos az ún. forradalomexporttal, amit mindig értelmetlen vállalkozásnak tartottunk.

Visszautasítjuk a termelőerők legújabb, megváltozott viszonyokat teremtő fejlődésének alapján, mely romboló erő formájában fenyegeti az emberiséget.

Az atomháború nemcsak az emberiség legnagyobb részét pusztítaná el, hanem lakhatatlanná tenné hosszú időre a föld óriási területeit is és elpusztítaná a legfontosabb technikai termelőerőket. Hosszú időre késleltetné a szocializmusból a kommunizmusba való átmenetet, megsemmisítené az emberiség által az utolsó 1000 évben alkotott haladó kulturális teljesítmények többségét.

De nem elég, ha az általános helyzet teljességét bizonyos fokig csupán negatív értelemben jellemezzük.

Pozitívan a következőket állapíthatjuk meg:

Míg az atomháború egy súlyosan megsebesült szocializmus győzelmét hozza a küzdelemben megsemmisült kapitalizmus felett, a béke fenntartása a mindinkább erősödő szocializmus biztos győzelmét jelenti a kapitalizmus felett.

³ Uo. lábjegyzet.

Míg egy atomháborúban a szocializmusnak a kapitalizmus felett aratott győzelme valamennyi ország munkásosztálya létének rovására megy, a béke fenntartása az állandóan emelkedő társadalmi színvonal alú munkásosztály biztos győzelmét jelenti.

Míg egy atomháborúban a szocializmusnak a kapitalizmus feletti győzelme a szocialista társadalom legnagyobb részének anyagi és technikai alapját tönkretenné, a béke fenntartása a szocializmus biztos győzelmét jelenti éppen az anyagi és technikai színvonal állandó emelkedése révén.

Ki kételkedhetik mint szocialista vagy kommunista abban, hogy a kommunista világmozgalom a béke fenntartását, az atomháború elkerülését, a monopolisták és az imperialista atombombakedvelők megfékezését és végső megsemmisítésüket célozza?

IV. A termelőerők szerepe egyúgyazon társadalmi rend keretében

Sokan csodálkoznak talán azon, hogy a termelőerők fejlődése ilyen nagyszabású változást idézhetett elő a kommunista világmozgalom fő irányvonalában.

Ezért emlékeztetünk arra, hogy a világforradalom alakulására vonatkozó elemzésünk legalább olyan mérvű változásokon ment át a termelőerők fejlődése alapján.

Marx és Engels tudvalevőleg arra számítottak, hogy a világforradalom hasonló folyamat formájában tör ki egyidejűleg a vezető kapitalista országokban. Marx és Engels stratégiája és taktikája pl. 1849 áprilisában (kilépésük a kispolgári demokrata testületek választmányából és átlépésük a munkásegyletek szövetségébe) csak úgy érthető, hogy számítottak a francia forradalom újabb fellángolására, mely előre hajtaná a németekét.

Az a tény, hogy a proletariátus a XIX. században nem győzött, a kapitalizmusnak a termelőerők különböző mértékű fejlődése folytán annyira egyenlőtlen gazdasági (és ennek megfelelően politikai) fejlődést tett lehetővé, hogy egy egyidejűleg mindenütt, vagy legalábbis a legfontosabb haladó kapitalista országokban győzelmes forradalom formájában fellépő világforradalom elveszítette alapját. Lenin volt az, aki elsőnek felismerte ezt és rámutatott a megfelelő szükséges változtatásokra a világproletariátus stratégiájában és taktikájában. Lenin volt az, aki az álbaldali szeptásokkal való küzdelemben a világkapitalizmus termelőerőinek új, egyenlőtlen fejlődése alapján szükségessé vált új irányt a világproletariátus vonalvezetésében keresztülvitte; és az utolsó 47 év tényei a főirányvonalnak ezt a világforradalom fejlődési formái új elemzése alapján történt megváltoztatását igazolták.

*

Foglalkoztunk itt a termelőerők fejlődésében az atomerő alkalmazása által létrejött minőségi ugrás rendkívüli nagy társadalmi jelentőségével. De beszélhetünk-e ennek a jelentőségnek alapján második ipari forradalomról? Úgy gondolom, hogy ez a kifejezés különböző okoknál fogva tévútra vezetne.

Az atomerőt használják mind szocialista, mind kapitalista viszonyok között. Szocialista körülmények között sohasem fogunk ipari forradalomról beszélni. Először azért, mert a szocialista, illetve kommunista társadalom bizonyos fokig állandóan nagyértékű technikai újításokat hoz és fog hozni. Olyan

„forradalmak”, mint a gépesítés, az elektromosság és az atomenergia bevezetése, mindennapi események a szocialista és kommunista életben. Azonkívül nem az effajta forradalmak alakítják át az osztályviszonyokat, ezek csak sietetik az osztályok egymáshoz való közeledésének s később egy osztály nélküli társadalomban való egybeolvadásának a szocialista és kommunista társadalom napirendjén szereplő állandó folyamatát. A szerszámgép ipari proletariátust és ipari burzsoáziát teremt, de egyetlen termelőerő nem teremt osztály nélküli társadalmat.

Nem tartanám azt se helyesnek, ha a kapitalizmusra korlátozva beszél-nénk ipari forradalomról, bármilyen legyen is annak hatása az osztályrétegződésre. Mindenekelőtt, az atomenergia nem teremt új osztályokat. Meg kell azután vizsgálni, hogy az itt érintett átalakulások a monopolista és nem monopolista burzsoázia közötti viszonyban eredetüket nem abból veszik-e, hogy az átlagprofitráta helyett a monopolprofitráta lett a tőke „létminimuma”.

J. KUCZYNSKI

DOCH EINE ZWEITE INDUSTRIELLE REVOLUTION?

Zusammenfassung

Der Ausdruck »zweite Industrielle Revolution«, im Zusammenhang mit der Automation geprägt, wurde von marxistischer Seite abgelehnt. Eine zweite industrielle Revolution, die zur Abschaffung des Industrieproletariats, das die erste industrielle Revolution geschaffen hatte, führt, kann es unter kapitalistischen Verhältnissen nicht geben.

Die Nutzung oder richtiger: der Mißbrauch der Atomenergie hat jedoch einmal zu einer Wandlung der Klassenverhältnisse in der kapitalistischen Gesellschaft und sodann, zum Teil, im Zusammenhang damit, zu einer Modifizierung der Generallinie des Weltproletariats geführt.

Wenn die überwältigende Mehrheit der Kapitalisten eines Landes durch einen Krieg nicht mehr nur zeitweilig, bei der erweiterten Reproduktion des Kapitals behindert ist, sondern sicher sein muß, daß ihr Kapital durch den Krieg völlig und für immer zerstört wird, ganz gleich wie der Krieg ausgeht, und wenn eine winzige Minderheit der Kapitalisten, nämlich das Monopolkapital, trotzdem bereit ist, einen Krieg zu riskieren, dann tut sich hier eine gewaltige Kluft innerhalb der Bourgeoisie auf, dann hat eine hochbedeutsame Wandlung in den Klassenverhältnissen stattgefunden.

Sobald die nicht-monopolistische Bourgeoisie aus Profitinteresse oder aus Angst oder aus humanen Gründen gegen den Krieg und für die Abschaffung der Atomwaffen auftritt, wird sie gemeinsam mit dem Proletariat gegen das Monopolkapital, gegen die Kernschicht des Imperialismus kämpfen.